

Kdo četl Ecovo Jméno růže, nemohl si nevšimnout zvláštního počítání času (u detektivního románu, byť se odehrávájícího ve středověku, zvláště důležitého), jímž je děj knihy rytmizován (a nakonec stěsnán do neuvěřitelně krátkého období jednoho týdne). Umberto Eco je v předmluvě velmi krátce vysvětluje, ale to je vysvětlení pro zasvěcené; spíše v něm jen poukazuje na možné varianty a odchylky takové časomíry. Jak se tedy počítá čas vymezený exotickými údaji typu *po nešporách* nebo *od laud k primě* a jaký význam pro komunitu do tohoto počítání zasvěcených má?

V jiném článku jsme se zabývali celkovým významem času a jeho plynutí pro obec antickou a středověkou a nebudeme proto vývody tam uvedené zde opakovat. Na tomto místě musí postačit konstatování, že pro středověk je čas mnohem významnější, nežli pro antické kultury, hlavně pro jeho vnímanou krátkost před bezprostředně se schylujícím božím soudem. K tomu se však bezprostředně pojí přímo palčivá nutnost nemrhat časem (kterého je tak málo) a využít ho nejlepším možným způsobem.

Ti, kdo usilují ve středověkém světě o dokonalost a jsou tak hnací pružinou myšlenkového i mravního vývoje, jsou na východě i na západě mniši. Ale v přístupu mnichů na Západě a na Východě k času se projevuje od počátku rozdíl: Zatímco na východě přetrvávají a stále se obnovují tendence k *neustálé modlitbě*, tj. vlastně k popření světa i jeho času a tedy k jakémusi napodobení a přiblížení se nebeské říši v nedokonalosti pozemských podmínek, v západním mnišství jsou tyto tendence spíše ojedinělé: Západní mniši pod silným vlivem Benediktovým hledí dělit svůj čas stanoveným poměrem mezi modlitbu a práci. V klášteře se má všechno řídit řeholí, tj. *pravidlem*, neboť latinská *regula* neznamena nic jiného. A tak je tedy závazně stanoveno, kdy, v jaké hodiny se mají mniši (společně) věnovat modlitbě a kdy práci. Tyto, takzvané kanonické hodinky, je nutno dodržovat. Je jich poměrně hodně, takže veškerý život plyne podle nich, určují všem mnichům společný čas. Ten začíná dávno před rozedněním, někdy tak o třetí ráno, kdy mniši recitují společně dlouhé *matutinum*, nebo také *vigiliae*. Jsou k tomu nabádáni slovem žalmistovým, jenž *chce vzbudit jitřenku* (Ž 57, 9 = 108,7); a - potmě se stejně nedá pracovat. Pak následují *laudes*, jimiž se už dopracovávají na práh úsvitu. Za rozbřesku a prvního ranního světla pak *prima*, po níž se teprve rozbíhá profánní den se snídaní a denní prací. Ta je ovšem ještě třikrát během dne přerušena krátkými modlitbami *tercia*, *sexta* a *nona*, čili zhruba uprostřed dopoledne, v poledne a v časném

odpoledni.¹ Původně večerní modlitbou jsou *nešpory (vesperae)*, která ale je v mnohých kláštorech posunuta už na poměrně časně odpoledne. Večeře je buď ještě před ní, nebo bezprostředně následuje.² Když nyní přepočítáme uvedené modlitby, dostaneme se k číslu sedm. I to má svou oporu v žalmech: V žalmu 118 se píše "*sedmkrát za den tě budu chválit*" (118,164). Protože se však nesluší, aby se mnich jen tak sesul do spánku bez modlitby, přidává se nedlouho po večeři ještě *completorium (kompletář, kumplet)*, po němž se mniši mohou uložit na několik hodin ke spánku.³

---

1 DENNÍ (MALÉ) HODINKY

Malé denní hodinky bývaly původně tři: dopoledne (čili o "třetí" hodině – připomeňme si staré určování času, jak je máme uchováno třeba v janovském pašijním příběhu), v poledne (= "o šesté hodině") a odpoledne (= "o deváté hodině"), což je po latinsky právě tercie, sexta a nóna. Protože však ranní hodinky (*matutinum* a *laudes*) začínaly posléze v mnišských komunitách velice časně, aby mniši ráno nelenošili, byla vsunuta mezi ně a dopolední modlitbu ještě *prima*. Druhý vatikánský koncil stáhl všechny tyto hodinky v jedinou modlitbu "během dne", avšak uchoval možnost modlit se přes den třikrát, jako tomu bývalo a mnohé řeholní komunity to skutečně tak dělají. Denní hodinky mají jenom kratičký hymnus a jeden až tři žalmy

2 NEŠPORY A JEJICH STRUKTURA

Nešpory jsou večerní modlitbou církve a ze všech modliteb dne mají asi nejslavnostnější charakter. Skládaly se z nejprve proměnlivého počtu žalmů, v potridentské době se jejich počet ustálil na pěti. Modlitba jimi začíná, pak následuje ještě kratičké (jen několik veršů) čtení z Písma, básnický HYMNUS - strofická skladba na nebiblický text a modlitba vrcholí Mariiným chvalo zpěvem *Magnificat* Po něm následuje už jen krátká závěrečná modlitba. Často se však nešpory rozšiřují různými závěrečnými zpěvy. Bývají jimi někdy mariánské antifony, v pražské katedrále jimi bývají dva nejstarší české chorály (*Hospodine pomiluj ny* a *Svatý Václave*), během nichž se ubírá průvod nejprve do Svatováclavské kaple a pak zpět do sakristie.

3 KOMPLETÁŘ

Kompletář je poslední hodinka dne, kterou se uzavírá celý jejich cyklus - modlitba před spaním. Je velmi krátká, obsahuje vždy jen jeden žalm, ale na rozdíl od denních "malých" hodin se uzavírá evangelním chvalo zpěvem, stejně jako "velké" hodinky - laudy a nešpory, ovšem také kratičkým. Typickým kompletářovým žalmem (recituje se vždy v neděli) je žalm 90, který zde můžeme uvést, abychom alespoň poněkud ilustrovali náladu, jakou celé tyto mnišské modlitby mají (a také základní časoměrnou jednotku před příchodem hodin). Latinsky zní takto:

*Qui habitat in adiutorio Altissimi
in protectione Dei caeli commorabitur.*

*Dicet Deo susceptor meus es et refugium meum
Deus meus sperabo in eum*

*Quoniam ipse liberabit te de laqueo venantium
et a verbo aspero.*

*Scapulis suis obumbrabit tibi
et sub pennis eius sperabis.*

*Scuto circumdabit te veritas eius
at non timebis a timore nocturno.*

Dodržování takto umně zkonstruovaného denního režimu je poměrně složité a pro velké kláštery se stovkami mnichů navíc i praktickou nutností.⁴ Nejpůvodnějším sjednocujícím signálním znamením je ovšemže zvon, který rozhoupávají něčí ruce. Aby bratr hebdomadář, který je toho týdne pověřen dbát na správný průběh dne v klášteře, správně určil denní dobu a tu kterou hodinu dne (nebo noci) – odříkává si mezi nimi žalmy. Je to stejný princip jako u hodin přesýpacích nebo vodních – čas se měří po úsecích známé délky – ale je mnohem

---

*A sagitta volante in die
et a negotio perambulante in tenebris
ab incursu et daemonio meridiano.*

*Cadent a latere tuo mille
et decem milia dextris tuis,
ad te autem non approximabit*

*Verumtamen oculis tuis considerabis
et retributionem peccatorum videbis.*

*Quoniam tu es Domine spes mea
Altissimum posuisti refugium tuum*

*Non accedet ad te malum
et flagellum non approximabit tabernaculo tuo*

*Quoniam angelis tuis mandavit de te
ut custodiant in omnibus viis tuis*

*In manibus portabunt te
ne offendas ad lapidem pedem tuum.*

*Super aspidem et basiliscum ambulabis
et conculcabis leonem et draconem.*

*Quoniam in me speravit liberabo eum
protegam eum quoniam cognovit nomen meum.*

*Clamabit ad me et ego exaudiam eum
cum ipso sum in tribulatione
eripiam eum et glorificabo eum.*

*Longitudine dierum replebo eum
et ostendam illi salutare meum.*

A protože překlad latinských textů je už dnes nutností uvádím zde tzv. dominikánský překlad:

Kdo žije pod ochranou Nejvyššího,
přebývá v stínu Všemohoucího
ať říká Pánu: “Tys mé útočiště,
můj hrad a Bůh můj, v nějž mám důvěru.”

Vždyť on tě zachraňuje z tenat lovců
před slovem, které zkázu přináší.

lacinější: sklo a vůbec řemeslné předměty jsou drahé a lidská paměť nic nestojí a je takřka neomezená.

Přesto však ku sklonku středověku začíná být tendence i zde nahradit lidskou nedokonalost něčím dokonalejším, mechanickým – tedy sestrojeným podle matematických principů a zobrazujícím dokonalou harmonii stvoření. Věk cest do Svaté země a stavby katedrál také posunuje lidskou dovednost a tak se nám v některých klášterích objevuje převratná novinka: Kulaté orloje, tj. *horologia*, přístroje, z nichž lze vyčíst hodiny, které v určený čas uvádějí (silou závaží) samy do chodu zvon – ano naše hodiny. O jejich technických parametrech

---

On zastíní tě svými perutěmi,
pod jeho křídly dojdeš ochrany.

Nebudeš strachovat se nočních příšer
a šípů, které za dne létají.

nákazy, která v temnotách se plíží,
moru, jenž řádí za bílého dne.

I když jich padne po tvém boku tisíce,
ba deset tisíc po tvé pravici,

záhuba však přece tebe nedostihne,
vždyť jeho věrnost je tvůj kryt a štít.

Naopak, na své oči budeš vidět,
spatříš, jak hříšné stíhá odplata.

Co ty však? Pán je tvoje útočiště,
ty Nejvyššího vzal sis k ochraně.

Proto nic zlého se ti nepřihodí,
nepřijde žádná rána na tvůj stan.

Vždyť kvůli tobě andělům dal příkaz,
na všech tvých cestách být ti ochránci.

A proto budou na rukou tě nosit,
aby ses neporanil o kámen.

A budeš kráčet po hadech a štírech
a lva i draka klidně zašlápneš.

Že je mi oddán, já ho vysvobodím,
ochráním, že se k mému jménu zná

a vyslyším ho, když mě bude vzývat,
budu s ním v každém jeho soužení,
zachráním ho a ke cti pozvednu.

Dosyta obdařím ho dlouhým věkem
a svoji spásu mu dám uvidět.

Je dost dobře možné, že to byl právě tento žalm, který si v noci odříkávali bdící členové mnišské komunity, počítající čas do úsvitu a připravující se budít ostatní – byl to jeden z posledních žalmů dne a jistě jim zněl v uším i poté co ostatní odešli spát do svých cel.

se necítím povoláný psát a výtečnou knihu o těchto jiných aspektech času vydal před časem Jan Sokol.⁵

Je až s podivem, že při detailní péči, jaké byla věnována rozdělení a plynutí času, abych tak řekl, na úrovni dne a roku, byly mnišské komunity prakticky necitlivé k plynutí času ve velkých celcích. Psaní análů, neřkuli světové historie zdaleka nepatřilo k běžným mnišským činnostem a pěstovali ho nadobyčej vzdělání jedinci jen tu a tam. A ještě si přitom zhusta pletli jednotlivé roky – hlavně v raném středověku – i o celá desetiletí. I to patří ke středověkému obrazu světa, který je daný, až nehybný. Vznik opravných hnutí v církvi, volání po *reformaci* (ozývá se v žebravých řádech s rozdílnou intenzitou od konce 14. nebo počátku 15. stol.), hledání *modernity* (první modernismus je otázkou 2. poloviny 14. stol!) jsou znaky konce středověku.

Řekli jsme na počátku, že pro středověk je čas tak významný mimo jiné i proto, že směřuje vstříc smrti a božímu soudu. První uzavírá životní čas jednotlivého člověka, druhé celého světa. Tyto pojmy si stály tak blízko, že jejich symboly začaly být záměnné. Byl opuštěn stařec Saturnus (původně *Chronos*), který vychází s rozsívkou, aby sel, a se srpem, aby žal, a smrt dostala do rukou jeho atributy: hodiny a - kosu. Hodiny zůstaly starého typu, symbol modernizován nebyl; jenom nástroj, jímž smrt shromažďuje duše, dostal moderní podobu, neboť kosa je technická inovace časově náležející vrcholnému středověku.

Kompletář uzavírá (před závěrečnou modlitbou) kouzelný krátký biblický hymnu z Lukášova evangelia. Podle úvodních slov latinské verze ho bývá zvykem označovat jako *Nunc Dimittis*. Na konci druhé kapitoly pronáší tuto chvalořeč Simeon, stařec, jenž poznává v malém dítěti Ježíšovi Mesiáše:

Teď propouštíš, Pane, svého služebníka,
podle svého slova v pokoji;
neboť mé oči tvou spásu viděly,
kterou jsi připravil před všemi národy:
Světlo k zjevení pohanům
a slávu tvého lidu Izraele.

4 Hodinky nejsou nikdy vyloženě veřejnou záležitostí. Ovšem už o Janu Zlatoústém v 5. století máme zprávy, že zaváděl podobné noční modlitby i pro laiky. Nicméně makavější rozšíření hodinek mezi laiky, podporované dokonce vydáváním speciálních breviářů pro ně, spadá až do pokoncilní doby, u nás pak až do doby po otevření hranic svobodnému světu. Před revolucí se v tomto směru ale daly už určité pokusy. Dominikáni - tehdy samozřejmě v ilegalitě - si přeložili celý breviář ještě dříve (a někteří říkají, že i lépe) nežli vyšel jeho oficiální překlad a hned ho začali používat. U sv. Jiljí v Praze po každé večerní mši, ve všední den i v neděli, se recitoval kompletář například ve zvláštní kapli, kam se z kostela vcházelo zvláštními dveřmi - tedy poněkud odděleně v takovém "poloveřejném" prostoru.

5 Sokol, Jan, Čas a rytmus. Oikúmené, Praha, 2004